

УДК 821.162.3(44) – 31 Кундера.09

С.К. Криворучко

СПЕЦИФІКА ЖАНРУ ОПОВІДАННЯ «СИМПОЗІУМ» М. КУНДЕРИ

Сучасний «транскультурний» (маргінальний) письменник Мілан Кундера (1929 р. н.) посів особливе місце у світовій літературі другої пол. ХХ–поч. ХХІ ст. У франкофонному дискурсі його твори є феноменом перетину чеського та французького світоглядів, які віддзеркалюють культурне безсвідоме інтелектуалів доби. Спадщина письменника привернула увагу літературознавців. У дослідженні А. Пустогарова «Трагедія Центральної Європи» звертається увага на історичні й політичні події у творах М. Кундери як сферу духу, таким чином, події Празької Весни 1968 року інтерпретуються як драма «Заходу», якого прагнуть позбавити свободи [6]. Дослідники І. Каспе [2], С. Зенкін [1], М. Кольхауер [3] аналізують образи романів М. Кундери, мовні засоби, проблематику, ідеологію. Поза увагою дослідників залишилася жанрова своєрідність, яка властива творчому доробку письменника. Таким чином, проблему плинності жанру, що притаманно експериментам М. Кундери, не досліджено. Отже, доречно простежити у статті жанрову трансформацію, для чого слід звернутися до ранньої творчості М. Кундери («перших» чеських «екзерсисів»), яка ще позбавлена авторського усвідомлення «гіркого» політичного тиску системи на безсилового індивіда-інтелектуала. Таким чином, метою статті є виявлення жанрової своєрідності оповідання М. Кундери «Симпозіум».

Твір «Симпозіум» входить до циклу оповідань «Кумедні кохання» (1970 р.). За першим задумом письменника цикл складався з трьох зошитів, які вийшли 1963 р., 1965 р., 1968 р. У Празі 1970 р. було надруковано спільне видання трьох зошитів, яке вміщувало вісім оповідань. Але пізніше автор переробив збірку, надавши їй композиційну єдність і нову форму, та залишив тільки сім оповідань: «Ніхто не стане сміятись», «Золоте яблуко вічного бажання», «Несправжній

автостоп», «Симпозіум», «Нехай старі покійники уступлять місце молодим покійникам», Доктор Гавел двадцять років по тому», «Едурд і Бог». Оповідання «Симпозіум» займає середнє місце в циклі та виокремлюється за своєю жанровою своєрідністю. У творі простежується синтез жанрів анекдоту, драми та оповідання.

Серед рис анекдоту в «Симпозіумі» виокремлюються гумористична, з сатиричним підтекстом, спрямованість, та поступове розгортання перепетій до новелістичного фіналу. З драматичного жанру М. Кундера запозичує ідею зображення дійсності через висловлення та дії персонажів, яким надається певна формальна структура: твір складається з п'яти актів, дію розгортають п'ять дійових осіб, текст насичений ремарками, де коментуються рухи, інтонації реплік дійових осіб, ідейні монологи та діалоги героїв вибудовуються в репліки дійових осіб. Окрім драматичної форми автор застосовує поетологічні елементи драми: підводить читача через постійну напругу до гострого конфлікту, у якому розкриває психологію героїв, еволюцію їхніх характерів, мотивацію вчинків та дій персонажів. Метод або засіб М. Кундери, за допомогою якого письменник намагається проаналізувати становлення та розвиток дійових осіб, тяжіє до трагікомедії або, навіть, до трагіфарсу, оскільки в «Симпозіумі» простежується співіснування комічного та трагічного джерел. Жанр оповідання представлено в тексті перевагою сюжету над фабулою, оскільки інтерес викликає спосіб художнього зображення, а не сама подія, що викликає конфліктну ситуацію, коли в «Симпозіумі» наводяться певні випадки з життя лікарні.

Дійові особи доктор Гавел, медсестра Алжбета, Флайшман, головний лікар, молода докторша мають портретні характеристики за зовнішніми, соціальними, віковими та особистісними ознаками. Героїв Гавела, Алжбету, Флайшмана М. Кундера наділяє власними іменами, а головного лікаря та докторшу письменник визначає за фактовою ієрархією, що підкреслює їхнє відокремлення: вони коханці, про що «... вся лікарня знає...» [5, с. 89]. Окрім професійних інтересів, персонажів пов'язують надто заплутані любовні зв'язки. Головний лікар одружений, але спить з докторшею; Алжбета закохана в

Гавела; Флайшман мріє про докторшу, але згодом починає думати про Алжбету; докторша спить з головним лікарем, фліртує із Флайшманом, а спокушає Гавела. Дійсність передається через дії персонажів та їх висловлювання, які утворюють загальну іронічну ауру. Автор зображує лише любовні перипетії, які, через легку атмосферу флірту, перетворюють лікарню на своєрідний будинок побачень, залишаючи поза увагою біль, страждання, хвороби, що складають традиційне уявлення про це місце.

М. Кундера структурує твір у п'ятьох актах, які вміщують підрозділи з власними назвами. Через власні назви передається зміст і сенс подій, а також передбачається іронічний і грайливий настрій автора, який орієнтує читача на анекдотичну, навіть фарсову ситуацію. Перший акт складається з 10 підрозділів: «Ординаторська», «Наставляння Гавела», «Доктор Гавел наче смерть. Він бере все», «Великий успіх головного лікаря», «Хвала свободі», «Де межі відповідальності», «Хвала платонічному коханню», «Знак», «Прекрасний юнак з руками, що складені», «Сечовипускання». Другий акт вміщує 11 підрозділів: «Прекрасний юнак, повний сарказму», «Нудьга у формі сідниць», «Неперевершений стриптиз», «Прощальні слова Алжбети», «Головний лікар супротив Флайшмана», «Міфічні ролі», «Кінець Дон Жуана», «Нові знаки», «Газ», «Зауваження в дужках», «Крик про допомогу». Третій акт нараховує 6 підрозділів: «Хто що сказав», «Теорія Флайшмана», «Теорія головного лікаря», «Теорія Гавела», «Теорія докторші», «У повітрі ночі носились аромати». Четвертий акт містить 6 підрозділів: «Повернення докторші», «Мораль Гавела», «Наклеп на головного лікаря», «Захист головного лікаря», «Відповідь докторші», «Що робив доктор Гавел?». П'ятий акт складається з 4 підрозділів: «У пориві шляхетності», «Суцільна невпевненість», «Каяття Гавела», «Happy end».

Назви підрозділів нагадують структуру роману. Через смислове навантаження назв підрозділів читається постановка проблеми твору (зрада), виявляється суть конфлікту (бажання володіти), простежується існування різних точок зору (висловлювання дійових осіб), формується філософський перетин світоглядів (теорії).

У інтертекстуальному введенні образу Дон Жуана М. Кундера поєднує кохання і смерть, які пов'язують всіх дійових осіб. Їхні світогляди розкриваються через ставлення до смерті й кохання. На маску Дон Жуана претендують якоюсь мірою всі чоловічі персонажі твору, але кожний по-своєму. Головний лікар займає позицію екс-Дон Жуана. На його «колишність» вказує невідповідність поведінки та самовідчуття: «...він не такий, яким здається. Йому нічого не залишається, як старанним прикиданням створювати враження того, чого вже немає, що остаточно втрачено» [5, с. 123]. У молодості головний лікар «... був переконаний у доступності усіх жінок і доводив це на прикладі осіб вельми недоступних» [5, с. 91]. Зараз від одружений, не щасливий у шлюбі, та має постійну коханку молоду докторшу. Підводячи підсумки своєї кар'єри Дон Жуана, головний лікар доходить висновку, що найзначнішою подією у його стосунках із жіноцтвом була відмова легкодоступної жінки: «Еротика – ... честолюбні мрії. Партнер... стає... дзеркалом, мірою вашої гідності та вашої значущості. В еротичі ми шукаємо відбиття власної цінності й вагомості» [5, с. 92]. Отже, своєю відмовою легкодоступна жінка зробила унікальним головного лікаря, «оказала особу честь» [5, с. 92].

Флайшман – Дон Жуан у зародку. Він романтичний, самозакоханий нарцис, якому подобаються всі жінки. Перешкодою на шляху до «дон-жуанства» Флайшману може стати його почуття відповідальності, оскільки у спробі самогубства Алжбети він звинувачує себе.

Доктор Гавел є анекдотичним, або комедійним Дон Жуаном, через якого М. Кундера зображує сучасний засіб так званої спокуси: «Нинішній нащадок Дон Жуана вже нікого не завойовує, а лише збирає. На зміну Великому Завойовникові прийшов Великий Збирач... Дон Жуан був героєм трагедії. На ньому лежав тягар провини... Дон Жуан був господарем, тоді як Збирач – усього лише раб... збирання нині стало ознакою добрих манер, бонтоном, і майже не обов'язком» [5, с. 107]. Таким чином, М. Кундера зображує розповсюджену сучасну ситуацію, коли не чоловік намагається спокусити жінку, а навпаки, жінка відверто підносить, або пропонує себе чоловікові. Сучасному чоловіку залишається лише вирішити: брати її, чи пройти повз.

Саме так поводять себе обидві жінки «Симпозіуму». Алжбета відверто кидає потомлені погляди на Гавела, використовуючи красномовні жести, відважується на імпровізований стриптиз, щоб доктор захотів оволодіти нею. Докторша пропонує себе значно витонченіше: хитрощами привертає увагу свого коханця головного лікаря до підставного суперника Флайшмасра, залишаючи його справжнього конкурента Гавела в тіні. М. Кундера протягом твору відводить докторші досить пасивну фонову функцію, для того щоб підійти до несподіваної й гострої кульмінації. Наприкінці твору дії докторші у приверненні уваги до себе виявляються не передбачуваними: вона спочатку вдається до пліток, намагаючись викликати професійну заздрість Гавела по відношенню до головного лікаря, а коли їй це не вдається, жінка, як амазонка, відверто майже гвалтує Гавела.

Саме цією сценою письменник наближає оповідання до фарсового анекдоту. Якщо раніше Гавел уважав, що сучасний Дон Жуан вирішує: брати йому жінку, чи не брати, то епізод із докторшею йому довів, що у чоловіка взагалі нічого питати не будуть, і вирішувати йому вже нічого не доведеться. Таким чином, М. Кундера підтвердив висловлену раніше Гавелом думку про смерть Дон Жуана: «Великий Збирач – це смерть, яка забирає з собою трагедію, драму, кохання. Смерть прийшла і за Дон Жуаном» [5, с. 108]. Отже, письменник робить Гавела носієм рис комедії: «...я герой комедії, але навіть за це я вдячний не собі, а саме Дон Жуану, оскільки лише на історичному фоні його трагічного весілля можна ще хоч якось розгледіти комічну нудьгу мого блудного існування, яке без цього найдосконалішого взірця виглядало б хиба що тьмяною звичайністю та сумним пейзажем» [5, с. 108].

Окрім алегоричної смерті Дон Жуана, що виявляється філософським підтекстом оповідання, М. Кундера вводить ймовірну смерть Алжбети, через яку розкриваються характери твору. Алжбета отруїлася газом, але, на щастя, Флайшман вчасно це помітив та медсестра вижила. Саме навколо епізоду невдалого самогубства М. Кундера розгортає подальший сюжет. Але увагу письменник зосереджує не на самій події смерті, а на ставленні до неї героїв оповідання,

через яке розкриваються характери дійових осіб. Інтерпретацію смерті М. Кундера переводить з трагічного пафосу до комічної репрезентації, а наприкінці твору, взагалі, реформує з фарсу в анекдот.

Коли Флайшман помічає Алжбету, що знепритомніла, він, як романтичний персонаж спочатку рятує її, а пізніше відчуває власну провину за її смерть, оскільки вважає, що жінка скоїла самогубство через закоханість у нього. Головний лікар тлумачить смерть як незручну перешкоду: «Зіпсувала нам симпозіум ця Алжбетка» [5, с. 111]. Гавел, як комедійний Дон Жуан, навіть в смерті на перше місце ставить статевий поштовх: «Їй довелося відімкнути газ, щоб ми дізналися, яке у неї прекрасне тіло» [5, с. 112]. Докторша, навіть у смерті, передбачає конкуренцію: «Незадоволені жінки завжди приносять нещастя» [5, с. 111]

Мотив смерті М. Кундера підкоряє загальній ідеї наукового пошуку, яка впливає з самої назви тексту «Симпозіум» та визначає певний тип поведінки та мислення всіх персонажів. Вони, як науковці, намагаються пізнати предмет. Таким чином, їхні судження утворюють своєрідні теорії, в яких автор представляє різноманітні тлумачення смерті, як загального явища, з одного боку, та з іншого, конкретної спроби самогубства Алжбети. Згідно жанру драми, письменник, через виокремлення теорій персонажів у розділі оповідання, трансформує їх у своєрідні монологи дійових осіб.

Теорія головного лікаря заснована на інтерпретації смерті, як вистави. Він вважає, що Алжбета своїм самогубством хотіла повернути до себе увагу Гавела, який не хотів з нею спати. Гавел у діях Алжбети вбачає філософський сенс, який вміщує сакральність смерті, як явища. Таким чином, смерть виявляється завжди існуючою поряд із людиною абстракцією, таємничою та звабливою. Алжбета, на погляд Гавела, «... хотіла, щоб у цю виключну хвилину ми позаздрили смерті, яка заволоділа цим тілом, та зажадали його» [5, с. 116]. Флайшман через зіткнення зі смертю підмічає жорстокість старшого покоління, його нездатність до витончених відчуттів. Самогубство Алжбети породжує в душі Флайшмана почуття провини

за власну необачність до жінки, що, як він уважає, була таємно в нього закохана.

У теорії докторші М. Кундера передає справжній стан подій, який відкриває перехід трагічного пафосу смерті у її комедійне пояснення. Це був нещасний випадок: Алжбеті «... захотілося для самої себе зробити справжній стриптиз... Вона знала, що ми підємо, а Гавел залишиться на самоті. Можливо, саме тому вона й попросила пігулки, щоб збадьоритися» [5, с. 117-118] Але Гавел підсунув їй снодійне. Алжбета «вирішили зварити собі ще каву й поставила каструльку з водою на плиту. Потім, оглянувши своє тіло, збудилася... вона бачила своє тіло, але не бачила свого обличчя. Отже, здавалася собі бездоганною красунею... Але сон наздогнав її раніше...» [5, с. 118] Вода закипіла та загасила вогонь, і газ почав витікати у кімнату. Таким чином, М. Кундера зображує нісенітно безглузду ситуацію, яка переростає в анекдот.

Але, навіть після прояснення фарсових обставин, письменник не припиняє філософський пошук істини. Флайшман згідно концепції романтичного героя продовжує розмірковувати над поняттями смерті та кохання. Юнак інтерпретує смерть, як своєрідну міру кохання: «Справжнє кохання увінчує лише смерть, і лише те кохання справжнє, що увінчане смертю» [5, с. 119].

Таким чином, через любовні колізії та заглиблення у пошук відповідей на вічні питання М. Кундера в оповіданні «Симпозіум» підійшов до складної трансформації жанру. Оповіданню письменник надав форму драми, в середині якої міститься не трагікомедія, а відбувається саме перехід від трагедії до комедії. Текст оповідання схожий на діалоги, монологи, ремарки, а персонажі нагадують дійових осіб. Напруга досягається М. Кундерою через психологію героїв, яка в свою чергу формує гострий конфлікт (Гавел протиставляється головному лікареві). Жанр анекдоту простежується у загальній сатири (наукова сфера, лікарська справа), гумористичному підтексті (кумедні висловлення героїв та ситуації, у які вони потрапляють) та новелістичному фіналі (сцена Гавела і докторші).

Жанрова переробка досягається М. Кундерою не лише на ґрунті окреслених жанрів, а й у трансформації роду та виду, де синтезуються епос і драма, фольклор і література. Отже, у творі «Симпозіум» простежується тяжіння автора до поліжанрової системи, яка генетично зумовлена природним синтетизмом мистецтва. Саме у виборі М. Кундери жанрового синтезу відбивається прагнення автора до узагальненого художнього осягнення довкілля.

Література

1. Зенкин С. Денон, Бальзак, Кундера: от преромантизма до постмодернизма. О романе М. Кундери «Неспешность» // www.amazon.com
2. Каспе И. Таблетка бессмертия Милана Кундери // www.amazon.com
3. Кольхауэр М. Роман и идеология. Точки зрения // www.amazon.com
4. Ковалів Ю.І. / Ю.І. Ковалів [автор-укладач] // Літературознавча енциклопедія: у 2 т. – К. : Академія, 2007.
5. Кундера М. Симпозіум / М. Кундера [пер. с франц. Н. Шульгина] // М. Кундера. Смешные любви. – СПб.: Азбука, 2001. – С.89-129.
6. Пустогаров А. Трагедия Центральной Европы // localhost
7. Viart D., Vercier B. La littérature française au présent: Héritage, modernité, mutations. – P: Bordas, 2005. – 507 p.

Анотація

С.К. Криворучко. Специфіка жанру оповідання «Симпозіум» М. Кундери

У оповіданні «Симпозіум» М. Кундера через любовні колізії та заглиблення у пошук відповідей на вічні питання підійшов до складної трансформації жанру. Метою статті є виявлення жанрової своєрідності оповідання М. Кундери «Симпозіум». Оповідання письменник надав форму драми, в середині якої міститься не трагікомедія, а відбувається саме перехід від трагедії до комедії. Текст оповідання схожий на діалоги, монологи, ремарки, а персонажі нагадують дійових осіб. Напруга досягається М. Кундерою через психологію героїв, яка в свою чергу формує гострий конфлікт. Жанр анекдоту простежується у загальній сатири (наукова сфера, лікарська справа), гумористичному підтексті (кумедні висловлення героїв та ситуації, у які вони потрапляють) та новелістичному фіналі (сцена Гавела і докторші). Жанрова переробка досягається М. Кундерою не лише на

грунті окреслених жанрів, а й у трансформації роду та виду, де синтезуються епос і драма, фольклор і література. Отже, у творі «Симпозіум» простежується тяжіння автора до поліжанрової системи, яка генетично зумовлена природним синтетизмом мистецтва. Саме у виборі М. Кундери жанрового синтезу відбивається прагнення автора до узагальненого художнього осягнення довкілля.

Ключові слова: М. Кундера, жанр, трансформація, оповідання, новела, трагедія, комедія, епос, драма.

Аннотація

С.К. Криворучко. Специфика жанра рассказа «Симпозіум»

М. Кундеры

В рассказе «Симпозіум» М. Кундера через любовные коллизии и погружение в поиск ответов на вечные вопросы подошел к сложной трансформации жанра. Целью статьи является выявление жанрового своеобразия рассказа М. Кундеры «Симпозіум». Рассказу писатель придал форму драмы, в сердцевине которой лежит не трагикомедия, а происходит именно переход от трагедии к комедии. Текст рассказа похож на диалоги, монологи, ремарки, а персонажи напоминают действующих лиц. Напряжение достигается М. Кундерой через психологию героев, которая в свою очередь формирует острый конфликт. Жанр анекдота прослеживается в общей сатире (научная сфера, лечебное дело), юмористическом подтексте (смешные высказывания героев и ситуации, в которые они попадают) и новелистическом финале (сцена Гавела и докторши). Жанровая переделка достигается М. Кундерой не только на основании очерченных жанров, а и в трансформации рода и вида, где синтезируются епос и драма, фольклор и литература. Таким образом, в произведении «Симпозіум» прослеживается тяготение автора к полижанровой системе, которая генетически обусловлена естественным синтетизмом искусства. Именно в выборе М. Кундерой жанрового синтеза отражается стремление автора к обобщению художественного восприятия действительности.

Ключові слова: М. Кундера, жанр, трансформація, рассказ, новелла, трагедія, комедія, епос, драма.

Summary

S.K. Kryvoroutchko. The Genre Specificity of the Story “Symposium” by Milan Kundera

In his story «Symposium» M. Kundera through love collisions, immersing in search for answers to eternal questions comes to a complicated genre transformation. The aim of the article is the analysis of the genre specificity of the story by M. Kundera «Symposium». The story is given in a form of drama, which contains not tragicomedy, but a transformation from tragedy to comedy. The text of the story tends to be presented like dialogues, monologues, remarks, and the characters also remind actors. M. Kundera creates tension through the psychology of the heroes, which in turn forms a sharp conflict (Havel is opposed to chief physician). The genre of anecdote is observed in general satire (research area, doctoring), humoristic implication (laughable utterings of the heroes and situations they get into) and novelistic final (the scene between Havel and woman doctor). M. Kundera manages to transform genres not only on base of the given genres, but through transforming of types and kinds, where epos and drama, folklore and literature are synthetized. So, author's tendency to a poligenre system, which is genetically caused by a natural art synthesis, can be observed in the story «Symposium». The choice of genre synthesis reflects author's desire for generalized artistic comprehension of environment.

Key words: M. Kundera, genre, transformation, story, novel, tragedy, comedy, epos, drama.

Інформація про автора

Криворучко Світлана Костянтинівна – ORCID: 0000-0002-1123-9258; кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії зарубіжної літератури та класичної філології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна